

Muhammed İbn Cerir et-Taberî'de Nesh Konusu¹

Dr. Yunus ABDURAHİMOĞLU

GİRİŞ

Ulumu'l-Kur'an ilimlerinden sayılan nâsih-mensûh konusunda bugüne kadar yüzlerce müstakil eser telif edilmiş ve bu konu açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Ebu Cafer Muhammed ibn Cerir et-Taberî (ö.310/922)'nin "Camiu'l- Beyan an Tevili Ayi'l-Kur'an" adlı eseri Ulumu'l-Kur'an ve Tefsir açısından büyük öneme sahiptir. Bu eserde Taberî nâsih-mensûh konusu üzerinde de durmaktadır. Dolayısıyla Taberî'nin nesh anlayışının incelenmesi, Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması ve yorumlanması açısından önem arz etmektedir.

Ayrıca Taberî'nin h. 270 yılında telifini tamamladığı bu eseri kendi dönemine kadarki tefsir rivayetlerini toplamaya çalışan, ansiklopedik tefsir mahiyetindedir (Cerrahoğlu 1988: 145-149). Bu eserde 38397 isnadın bulunduğu, bunlardan yirmi bir isnat kalıbının yüzden fazla tekrerrür ettiği tespit edilmiştir (Koç 2003: 82-83).

Anahtar Kelimeler: Taberî, Nesh, Mensuh, Ulumu'l-Kur'an

¹ Bu araştırma yazarın "*Taberî'nin Camiu'l-Beyanında Nesh*" başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Adından da anlaşılacağı gibi araştırmamızın konusu Muhammed ibn Cerir et-Taberî'nin talifini h. 270 yılında tamamladığı, 30 cüzden ibaret "Camiu'l- Beyan an Tevili Ayi'l- Kur'an" adlı tefsirinde yer verdiği, Kur'an ilimlerinden olan nâsîh ve mensûha dair görüşüdür.

Araştırma bir rivayet tefsiri olarak Taberî'nin Camiu'l-Beyan'ında kendi dönemine kadar olan Kur'an tefsiriyle ilgili açıklama ve görüşlerin hemen hemen hepsine yer vermesi açısından önem arz etmektedir.

Taberî'nin eserinde kıraat konusunda (Albayrak 2001:97) olduğu gibi bazı rivayetler hakkında tercihte bulunması ve yeri geldiğinde Kur'an ilimleri ve tefsire ait kendi görüşünü belirtmesi açısından ayrı bir öneme sahiptir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Bu araştırmayı ele almamızdaki amaç, Taberî'nin kendi eseri çerçevesinde nesh anlayışını ortaya koymak ve nâsîh ve mensûh olarak kabul ettiği ayetleri tespit etmektir. Diğer yönden günümüze kadar tartışılmalı nesh sorununun çözümüne mütevazı bir katkı sağlamaktır.

Araştırmamız kaynak incelemesine dayanmaktadır. Aynı zamanda bilgi aktarıcı ve tanımlayıcı üslupla birlikte, yorumlayıcı bir yöntem izlenmiştir. Bunun dışında bilgisayar taramalarından da faydalanılarak bazı istatistik bilgilere yer verilmiştir.

NESH

Kur'an'da nesh konusu on dört asırdan beri günümüze kadar tartışılmalı bir meseledir. Konuya ilgi duyan âlimler sadece Kur'an'da neshin olup olmadığı ile yetinmemişler, neshin kendisini de irdelemişlerdir. Dolayısıyla bu konuda yüzlerce müstakil eser kaleme alınmış ve günümüzde de kaleme alınmaya devam edilmektedir (Şimşek 2004:79).

Neshin kelime anlamı: Nesh sözcüğü Arapça'da izale, tebdil, tahvil ve istinsah anlamlarında kullanılmaktadır (İbn Manzur 1955:61; Suyuti 27-35; Zerkeşi II: 29-30).

Neshin ıstılahi manası: Şer'î bir hükmün başka bir şer'î delil ile kaldırılmasıdır (Cerrahoğlu 1995:122; Albayrak 1998:168; Şimşek 2004:87-88). Ayrıca hükmü kaldırılan ayete mensûh, hükmü kaldıran ayete ise nâsîh, bu olaya da nesh denilmektedir (Şimşek 2004:88).

İslam âlimleri nesh konusunda değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. Bunları üç ayrı grup altında toplamak mümkündür:

1. Kur'an'ın Kur'an'la neshini kabul edenler (Şaffî:108; Bakkal III:117-119)
2. Kur'an'ın önceki şeriatları neshettiğini kabul edenler (Şengül 2002: 91-110)
3. Kur'an'ın Sünnetle de nesh edildiğini kabul edenler (Gazali 1994: 187-195)

Neshin varlığını kabul eden İslam âlimleri bu konuda bazı deliller ileri sürmüşlerdir:

1. "Biz bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz." (Bakara2/106).

2. "Biz bir ayetin yerine başka bir ayeti getirdiğimiz zaman - ki Allah, neyi indireceğini daha iyi bilir - Sen bir iftiracısın derler. Hayır, onların çoğu bunu bilmezler." (Nahl 16/101)

3. "Allah dilediğini siler, dilediğini bırakır, Ummu'l-kitab onun katındadır." (Rad 13/39)

4. İcmâ.

5. Neshle ilgili haberler.

6. Aklî deliller (Zerkeşi II:22).

Nesh konusunun hassasiyetinden ötürü neshin vuku bulmasını belirli şartlara tabi tutmuşlardır.

Celaledin es- Suyutî'nin "el-İtkan fî Ulumi'l- Kur'an" adlı eserinde neshin vuku bulması için gerekli saydığı şartlar:

1. Nesh konusunda sarîh bir nakil.
2. İki ayet arasında açık bir zıtlık.
3. Ayetlerin nüzul sırası (Suyuti II:27-35)

RİVAYETLER ÇERÇEVESİNDE NESH

Taberî tefsirinin ansiklopedik mahiyete sahip, kendi dönemine kadar olan tefsir rivayetlerini toplayan bir eser olduğunu daha öncede belirtmiştik.

Rivayetler çerçevesinde neshi ele alacak olursak, Camiu'l- Beyan'da neshle ilgili rivayetleri üç ana guruba ayırmak mümkündür:

- a) İbadet ayetleri ile ilgili nesh rivayetleri.
- b) Ahkâm ayetleri ile ilgili nesh rivayetleri.
- c) Muhtelif konulardaki ayetlerle ilgili nesh rivayetleri.

Ayrıca Taberî'nin tefsirinde konuya ilişkin toplamda 283 rivayet yer almaktadır. Bu rivayetlerden 33 adedi sahabe kaynaklıdır. Sahabelerden de neshe ilişkin en çok rivayet

Abdullah b. Abbas'tan nakledilmektedir. Rivayetlerin 247 adedi ise Tabiin kaynaklıdır (Olimov 2003:5-20). Rivayetlerin dağılımını aşağıdaki tabloda görmek mümkündür.

Tablo 1. Taberî Tefsirinde Neshle İlgili Rivayetlerin Kaynaklarına Göre Dağılımı

Sahabe Kaynaklı:

Abdullah ibn Abbas –33
Abdullah ibn Mesûd –1
Abdullah ibn Ömer –1
Ebi Sa'îd el-Hudrî –1

**Toplam
Rivayet
Sayısı
283**

Tabiin Kaynaklı:

Katade-49
İbn Zeyd-33
İkrime-24
Sudî-22
el-Hasan el-Basrî- 20
(Sahabe Rivayet Sayısı-36) Mucahid –
19
Dahhak –14
İbrahim –11
Şa'bî –9
Said ibn Museyyeb –9
er-Rabî - 6
Said ibn Cubeyr –5
Hammam ibn Yahya –4
İbn Cureyc –4
Alkame ibn Kays –2
Yahya –1
Tavus ibn Keysan –1
İbn Tavus –1
Abdullah ibn Bedr –1
Ubeyde –1
Ukbe ibn Ebi Suhba –1
Saîd ibn Mercane –1
Sâlim –1
Âmir –1
Mansur –1
Ebi Malik –1
Kays ibn Sa'd –1
Abdullah ibn Kesîr –1
Ebi Razin –1
Sufyan –1
A'mr ibn Ebi Seleme –1
Zeyd ibn Eslem –1
(Tabiîn rivayet sayısı 247)

Camîu'l- Beyan'da yer alan sahabe ve tabiîn kaynaklı rivayetlerde neshin tanımlarına da rastlanmaktadır. Taberî'nin sahabeden en çok rivayette bulunduğu Abdullah ibn. Abbas'a göre nesh, ayetin hükmünü değiştirmektir (Taberî I:475). Mücahid ise neshi, hattını sabit

bırakmak hükmünü değiştirmektedir- diye ifade etmektedir (Taberî I: 475-476). İbn Ebi Necih'e göre de nesh, hattını sabit bırakmak, hükmünü değiştirmektedir (Taberî I:475). Suddî neshi : "Onu alıp götürmek, yani kabzetmek" olarak tarif etmektedir (Taberî I:475). el-Hasan el-Basri de neshi "unutmaktır" diye tarif etmektedir (Taberî I:475).

Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki; Abdullah ibn Abbas, Katade, er-Rabî ve Dahhak-muhkem ayetleri nâsîh, müteşâbih ayetleri ise mensûh olarak adlandırmaktadır (Taberî III:170-173).

TABERÎ'YE GÖRE NESH

Taberî nesh kelimesinin asıl anlamının, bir konuyu bir kitaptan başka bir yere taşımak ve nakil etmek olduğunu söylemektedir. Ardından ise şu değerlendirmeleri yapmaktadır: Bir ayetin hükmünün kaldırılıp lafzının bırakılması veya lafzının da kaldırılması aynı şeydir. Bir kısım ayetlerin sadece hükümleri değiştirilmiş lafızları ise aynen kalmış veya unutturulmuştur. Bu iki durum da nesh ifadesinin kapsamı içindedir (Taberî I:475). Görüldüğü gibi Taberî'nin bu değerlendirmesi nesh kelimesinin izale etmek, gidermek, silmek ve tebdil gibi diğer anlamlarını da kapsamaktadır (İbn Manzur 1955:61).

Neshin ıstılahı anlamına gelince, Taberî, "Kitabu'l-Beyan an-Usulil Ahkam" adlı kitabında nâsîh ve mensûhu açıkladığını belirtmektedir. Ona göre nâsîh, Kur'an-ı Kerim ayetlerinden ve Resulullah'ın hadislerinden sabit olan hükmü kaldırır, kullara yeni bir hükmü gerekli kılar. Şayet, ayet veya hadis başka bir şekilde yorumlanabiliyorsa, örneğin bir istisna teşkil ediyor, ya da umum-husus usulüne giriyor veya mücmel-müfesser kabul ediliyorsa, artık bu ifadeyi nâsîh veya mensûh saymanın imkânsız olduğunu belirtmektedir (Taberî I:505). Ona göre mensûh ise, daha önce hükmü sabit iken, kesin bir şekilde hükmü kaldırılan metindir (Taberî I:505).

Nesh faaliyeti ona göre helâli haram, haramı helâl, mubahı mahzurlu, mahzurluyu mubah kılan bir işlem olup emir, nehiy ve ibaha konularında geçerlidir. Haber mahiyetinde olan ifadelerde geçerli değildir (Taberî I:475).

Taberî, Kur'an'ı Kerimde neshin varlığına delil olarak gösterdiği; "Biz bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz" (Bakara2/106) ayetini şu şekilde tefsir etmektedir: "Biz bir ayetin hükmünü değiştirirsek veya değiştirmeden onun hükmünü olduğu gibi bırakacak olursak, hükmünü değiştirdiğimiz ayetten sizin için ya hemen yahut gelecekte daha hayırlı olacak olanını veya değiştirdiğimizin sevap bakımından aynısını getiririz" (Taberî I:475-481).

Taberî, "Ölüm onları alıp götürünceye veya Allah onlara bir yol açmıca kadar evlerde hapsedin" (Nisa 4/15) ayetinin ve "Sizden zina edenlerin ikisine de eziyet edin" (Nisa 4/16) kısmının "Zina eden kadın ve zina eden erkeğin her birine yüz sopa vurun" (Nur 24/2) ayeti ve peygamberin evli olanlar için recim uygulaması ile nesh edildiğini ifade ederek, Kur'an'ın sünnetle nesh edildiğini kabul etmektedir (Taberî IV:294-297).

Yahudilerin neshi kabul etmediklerini (Adam 1997:132) belirten Taberî, bu konuda kitabı bilgiye sahip olduğunu kanıtlamaktadır (Taberî I:482-483).

Taberî, Camiu'l- Beyan'da neshin gerçekleşmesi için bazı şartlar bulunduğu ileri sürmektedir:

1. Hz. Peygamberin uygulaması

Taberî, Hz. Peygamberin uygulamasının neshin şartlarından biri olduğunu kabul etmektedir. Buna: “Sana haram ayında savaşmaktan soruyorlar, de ki: onda savaşmak büyük bir günahdır” (Bakara 2/217) - ayetini tefsir ederken, bu ayetin Kur'an'ı Kerimin: “Gökleri ve yeri yarattığı gündeki yazısına göre Allah'ın katında ayların sayısı on ikidir. Bunlardan dördü haram aylardır. İşte doğru din budur. O aylar içinde kendinize zulüm etmeyin ve Allah'a ortak koşanlarla topluca savaşın; tıpkı onların sizinle topluca savaşmışları gibi ve bilin ki Allah korunanlarla beraberdir.” (Tevbe 9/36) ayeti ile nesh edildiği görüşünü, Hz. Peygamberin haram aylarda Gazveye çıktığını esas alarak kabul ettiği bir örnek teşkil etmektedir (Taberî IV:294-297).

2. Kati Delilin Bulunması

Neshin şartlarından biri de ona göre kati delilin bulunmasıdır. Taberî Kur'an'ı Keriminde geçen: Dinlerini parça parça edip, gurup gurup olanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur. Onların işi Allah'a kalmıştır, sonra Allah onlara yaptıklarını haber verecektir. (En'am 6/159).- ayetinin tefsirinde, bu ayetin mensûh olmadığını savunurken, mensûh olduğu hakkında kesin bir delilin olmadığını ve Hz. Paygamber'den de bu hususta bir haberin bize kadar ulaşmadığını ileri sürmektedir (Taberî IV:265-266).

3. Konu Birliği

Konu birliği de Taberî'nin neshin var olabilmesi için koştuğu şartlardan biridir. Örneğin Taberî Bakara süresi 2/286. ayetinin baş kısmını, aynı ayetin son kısmının nesh ettiğini kabul etmemektedir. Delil olarak: iki ayetin bir birini nesh ettiğini söylemek için ikisinin hükmünün bir konu üzerinde aynı anda çelişmesi gerektiğini şart koşmaktadır (Taberî III:149-150).

4. Emir ve Teklifte Zıtlık

Taberî bir nassın mensûh olabilmesi için, onu nesheden diğer nass ile tamamen çelişmesi ve aralarını telif etmenin imkansız olması halinde söz konusu olacağını belirtmektedir. Buna örnek olarak Kur'an'ı Kerimde geçen: dinde zorlama yoktur. Doğruluk sapıklıktan ayrılarak belli olmuştur. Kim Tâğutu inkâr edip Allah'a inanırsa, muhakkak ki o kopmayan sağlam bir kulpa tutunmuştur. Allah işitendir, bilendir (Bakara 2/256)- ayetin emir

ve teklifte zıtlık olmadığı için mensûh olmadığını savunan görüşünü verebiliriz (Taberî III: 17- 120- 121).

5. İcma

Taberî'nin icmayı neshin şartlarından biri olarak kabul ettiğini şu ifadelerinden öğrenmekteyiz. “İman edenlere söyle: Allah'ın cezalandıracağı günlerin (geleceğini) ümit etmeyen kimseleri bağışlasınlar; çünkü (Allah) her kavmi kazandıkları ile cezalandıracaktır” (Casiye 45/14)- bu ayeti kerime tevîl ehlinin icması üzerine mensûhtur” (Taberî XXV:144).

6. Hükmün Bütünüyle Ortadan Kalkması

Hükmün bütünüyle ortadan kalkması hususu da Taberî'nin neshin varolabilmesi için koştuğu diğer şartlardan biridir. Örneğin: Bakara suresi 2/286. ayetini, diğer ayeti olan “İçinizde olanı açıklasınız da gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker”(Bakara 2:284) kısmının hükmünü bütünüyle ortadan kaldırır mahiyette olmadığını ileri sürerek nâsîh yada mensûh olduğundan bahsedilemeyeceğini belirtmektedir (Taberî III:149-150).

7. Mensûh Ayetin Nâsîh Ayetten Önce İnmiş Olması

Taberî'nin neshte bulunmasını zorunlu gördüğü şartlardan diğer biri mensûh ayetin nâsîh ayetten önce inmiş olmasıdır. Taberî bu şartın oluşmadığı ayetlerdeki nesih iddialarını kabul etmemektedir (Taberî X:34; XXI:3).

SONUÇ

Kur'an'da nesih konusu sahabe döneminden itibaren üzerinde yoğun olarak durulan konulardan biri olmuştur. Taberî de tefsirinde yeri geldiğinde nesih konusu üzerinde durarak, bu hususta fikirlerini beyan eden bir yöntem izlemiştir.

Taberî Camiu'l- Beyan'ında neshe ilişkin toplamda 283 rivayet nakletmektedir. Bu rivayetlerden 33 adedi sahabe kaynaklıdır. Sahabelerden de konuya ilişkin en çok rivayet Abdullah b. Abbas'tan nakledilmektedir. Rivayetlerin 247 tanesi Tabiin âlimlerine isnat edildiği görülmektedir.

Taberî tefsirinde toplam 139 ayette nesh konusuna temas etmiştir. Ayrıca neshin gerçekleşmesi için gerekli gördüğü şartlara dayanarak bu ayetlerden 49'u hakkında görüş beyan ettiğini müşahede etmekteyiz. Kanaatini açıkça belirttiği nâsîh ayet sayısı 9 ve mensûh ayet sayısı ise 12'dir.

Taberî Camiu'l- Beyan'ında nâsîh ve mensûhun tarifini yapmakta, neshin emir, nehiy ve ibaha konularında geçerli olduğunu ve haber mahiyetindeki ifadelerde geçerli olmadığını ifade etmektedir. Ayrıca tefsirinde nesh konusunu ayetin yorumunda merkeze alan bir yol izlememektedir. Taberî'nin diğer bir ayrıcalığı da sünnetin ayeti nesh edebileceğini kabul etmesidir.

KAYNAKLAR

- Adam B. (1997). “Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat”, Seba İlmi Araştırma Yayınları, Ankara, s. 131-136.
- Albayrak, H. (1998). “Tefsir Usulü”, Şûle Yayınları, İstanbul, s. 168.
- Albayrak, H. (2001). “Taberînin Kraatları, Değerlendirme ve Tercih Yöntemi”, A.Ü. İ.F.Dergisi, A.Ü. Basımevi, Ankara, c.XI.II. s. 97-130.
- Bakkal, A. “İmam Şafî’de Nesh Anlayışı”, Harran Üni.İ.F.Dergisi, H.Ü.İ.F.V. Yayınları, III (4), s. 117-119.
- Cerrahoğlu, İ. (1995). “Tefsir Usulü”, 10. Baskı, T.D.V. Yayınları, Ankara, s. 122.
- Gazzali (1994). “İslam Hukukunda Deliller ve Yorumlar Metodolojisi”, Ter.: Yunus Apaydın, Rey Yayınları, Kayseri, s. 187-195.
- İbn Manzur, C. M. (1955). “Lisanül Arab”, Beyrut, c. III, s. 61.
- Koç, M. A. (2003). “İsnad Verileri Çerçevesinde Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri İbn Ebî Hâtim (ö. 327/939) Tefsir Örneğinde Bir Literatür İncelemesi”, Kitabiyat Yayınları, Ankara, s. 82-83.
- Es-Suyutî, C. “el-İtkan fi Ulumi’l- Kur’an”, Beyrut tarihsiz, c. II, s. 27-35
- Eş-Şaffî, M. “er-Risale”, Tahkik: Ahmed Muhammed Şakir, Beyrut tarihsiz, s. 108.
- Şengül, İ. (2002). “Ulûmi’l-Kur’ân Konusu Olarak Nasih ve Mensûh”, Diyanet İlmi Dergisi, D.İ.Başkanlığı Yayınları, Ankara, c.38(3), s.91-110.
- Şimşek, S. (2004). “Kur’ân’ın Anlaşılmasında İki Mesele”, Ekin Yayınları, İstanbul, s. 94-95.
- Olimov, Y. (2003).“Taberî’nin (310/922) Câmiul’- Beyanında Nesh”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, s. 5-20.
- Et-Taberî M. (1954). “Câmiu’l- Beyân an Tevîli Âyi’l- Kur’an”, Mısır.